

- ח. וינזע : נזאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב וא"ש).
 זקן ושבע : ולא אמר זקן ושבע ימים, כמו אצל יצחק, לפי שיצחק חי
 מאה ושמונים שנה, אבל אברהם היו חייו מאה שבעים וחמש שנה (צ"ה).
 י"א. עם באר לחי ראי : קרוב למקום ההוא (בה"ט).
 י"ח. שור : סואץ (שד"ל?).

תולדות

- י"ט. אברהם הוליד את יצחק : אין ליצחק להתיחס ולהקרא אחרי שום אב
 מהקדמונים לאברהם (תרח, נח או אדם) אלא לאברהם לבדו (ע).
 אברהם הוליד את יצחק : והיה יצחק צדיק בן צדיק (אה"ח).
 אברהם הוליד את יצחק : יצחק הי' דומה לאברהם גם במאורעות חייו.
 אברהם לקח אשה ממשפחתו — וכן יצחק ; אברהם ואשתו היו עקרים וכן יצחק
 ואשתו ; לאברהם נולדו שני בנים — ישמעאל הבכור הרשע ויצחק הצעיר הצדיק,
 וגם ליצחק נולדו שני בנים — עשו הבכור הרשע ויעקב הצעיר הצדיק ; בימי
 אברהם הי' רעב ; הוא הלך לגרר ; אברהם אמר על אשתו אחותי היא ; אבל לך
 ופיכול שר צבאו הלכו לבקש בריתי ; הוא נתברך במקנה צאן ובקר וחפר בארות —
 וכל זה אירע גם ליצחק (א).
 אברהם הוליד את יצחק : בכל דרכיו והליכותיו הי' נכר, שהוא בנו של
 אברהם (צ"ב).
 כ. אהות לבן הארמי : וממנה נולד עשו שהי' דומה לאחי האם (א. ו. ט).
 כ"א. כי עקרה הוא : מפני שה' אמר לאברהם : כי ביצחק יקרא לך זרע
 (בראשית, כ"א י"ב) ; „הוקימותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו
 אחר י"ו (בראשית, י"ז י"ט) החליט יצחק בלבו, כי אשתו היא העקרה, והתפלל
 לנוכח אשתו, היינו בקש מה' שיהיו לו בנים ממנה ולא מאשה אחרת (א).
 ויעתר לו : להוציא מלבם שמכח ברכתם (אחותנו את היי לאלפי רבבה)
 ילדה (ע. ח. על פי ב"ר).
 כ"ב. ויתרצצו : והיא שאלה לנשים שילדו, אם ארע להן ככה, ותאמרנה :
 לא, ותאמר : אם כן — הדבר והמנהג — למה זה אנכי —
 משונה בהריון (א"ע).
 כ"ג. יאמץ : יתא אמיץ לב וכביר רוח מחברו ; גבורה היא בכח הגוף
 והאומץ — בלב ורוח (הר"ל?).

כִּי־הִיָּדוּ. וַיֵּצֵא הָרֹאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כְלוּ. וְאַחֶר כִּךְ יֵצֵא אַחִיו וַיִּדּוּ אוֹחֹזֹת
 בְּעֵקֶב עֵשׂוֹ: הַכְּתוּב מֵתָאֵר אֵת עֵשׂוֹ בְּסִמְנֵי גּוֹפּוֹ, וְאֵת יַעֲקֹב בְּמַעֲשָׂהוּ — לֹמֵר, כִּי
 הַרְשָׁעִים נִמְשָׁכִים אַחֲרָיו טַבַּע גּוֹפֵם וְלֹא יוֹכְלוּ לִמְשׁוֹל עָלָיו, אִלֵּם הַצְּדִיקִים אֵינִם
 נִמְשָׁכִים אַחֲרָיו טַבַּעִם אִלֵּא מוֹשְׁלִים בּוֹ (עַל פִּי ע.).

כִּיֹּ. וַיִּדּוּ אַחֲזֹת בְּעֵקֶב עֵשׂוֹ: לְרִמּוֹ שִׁיחֵי יַעֲקֹב אוֹחֹז בְּדַבְרִים אֲשֶׁר עֵשׂוֹ
 דַּשׁ בְּעַקְבָּיו, כִּי עֵשׂוֹ הִי' בּוֹחֵר בְּדַבְרִים הַגּוֹפְנִיִּים וּמְבוֹזָה וּמוֹאֵס הַדְּבָרִים הַנְּפִשִׁים,
 וַיַּעֲקֹב הָיָה בּוֹחֵר בְּדַבְרִים הַנְּפִשִׁים, אֲשֶׁר עֵשׂוֹ דַּשֵּׁם בְּעַקְבָּיו (אב.).

בְּלִדַת אֲתָם: רַבְקָה (שׁד"ל).

כִּיֹּ. יִדְעַ עַיִד: מֵלֵא מֵרְמוֹת כִּי רֹב הַחַיּוֹת בְּדֶרֶךְ מֵרְמָה יִתְפַּסּוּ, וַיַּעֲקֹב הִפְךָ
 עֵשׂוֹ. כִּי הוּא אִישׁ תָּם (א"ע).

אִישׁ שׁוֹדָה: גִּבֹּר נִפְק לַחֲקֵלֵא — אִישׁ הַיּוֹצֵא לְשׁוֹדָה (ת"א). אִישׁ שׁוֹדָה:
 כַּמַּעַם חַיּוֹת הַשׁוֹדָה, גִּפְן שׁוֹדָה, הַיִּינוּ אִישׁ קֶשֶׁה וּמְדַבְרֵי (שׁד"ל).

כִּתֹּ. וַיֵּאָחֵב יִצְחָק אֶת עֵשׂוֹ: גַּם אֵת עֵשׂוֹ, אֵף עַל פִּי שִׁדְעָ בְּלִי סִפְק שְׁלֵא
 חַיָּה שְׁלֵם כִּי־עַקֵּב. וְרַבְקָה אוֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב: לְבָדוֹ, מִפְּנֵי
 שֶׁחִבְרָה בְּרַשְׁעוֹ שֶׁל עֵשׂוֹ (ס.).

ל. חֲלַעֲטִימִי נֹא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה: הַלַּעֲטָ נֹא מִן הַתְּבַשִּׁיל הָאֲדָם הַזֶּה
 אֵת הָאִישׁ הָאֲדָם הַזֶּה, וּמֵלֵת „הַלַּעֲטִימִי... הָאֲדָם“ תֵּהָא כְּמוֹ וּתְפַתַּח וּתְרֵאֲהוּ אֵת
 הַיֶּלֶד (ע.). כִּי עַיִף אֲנִכִּי עַל כֵּן קֵרָא שְׁמוֹ אֲדוּם:
 עֵשׂוֹ נִקְרָא אֲדוּם בְּשֵׁל מֵרֵאֲהוּ שֶׁהִיָּה אֲדָמוֹנִי, אֲבֵל מִפְּנֵי שֶׁהִיָּה עֵשׂוֹ עַיִף קֵרָא
 נֵת הַנּוֹיִד בְּשֵׁם אֲדוּם (אָדוּם) — כְּמוֹ אָדוּם, כִּגּוֹן אֲשֶׁתֶּךָ כִּגְשֵׁן פּוֹרִיָּה (תְּהִלֵּי
 קַבָּלָה, ג), כִּי מְרֹב עֵיפּוֹת לֹא הִי' מִשְׁעַר מֵה הִי' הַנּוֹיִד וְלֹא יִכּוֹל הִי' לְשֹׂאֵל עָלָיו,
 אִלֵּא קֵרֵאֲהוּ בְּשֵׁם מֵרֵאֲהוּ (רַמְבַּ"ן וּאב.).

לא. מְכַרָּה כִּיּוֹם אֵת בְּכֻרְתֶּךָ לִי: יַעֲקֹב חָשַׁב כִּי הַבְּטַחַת הִי' לְאַבְרָהָם
 (בְּרֵאשִׁית, י"ז ד' ח') צְרִיכָה לְהַתְקִיִּים בְּבִכּוּרוֹ שֶׁל יִצְחָק, וּמִכִּיּוֹן שֶׁעֵשׂוֹ לֹא הֵאֱמִין
 בּוֹ וּבִהְבַטְחָתוֹ — לֹא הִי' בְּהַצְעָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שׁוּם עֲלִבּוֹן לַעֲשׂוֹ (אב.). מְכַרָּה
 כִּיּוֹם: כְּלוֹ לְאַחֲרֵי, מִיָּד, מְכוּר לִי חֵלֶק בְּכוּרְתֶּךָ הָרֵאוּי לְךָ בְּמִמּוֹן אֲבִי — בְּמִמּוֹן
 שֶׁאֲתָן לְךָ, וְאַחֲרֵי אֲתָן לְךָ הַמֵּאֲכָל לְעֵדוֹת וּלְקִיּוֹם כְּדֶרֶךְ שְׂמִצִּינוּ: וַיֹּאכְלוּ שֵׁם עַל
 הַגֵּל (בְּרֵאשִׁית ל"א, מ"ו) — לְקִיּוֹם הַבְּרִית בֵּין לְבָן וַיַּעֲקֹב (רַשְׁב"ם).

ליב. חָנָה אֲנִכִּי חוֹלֵךְ לְמוֹת: שְׁבַכְל יוֹם וַיּוֹם הוּא מִסְתַּכֵּן בְּעַצְמוֹ כְּאֲשֶׁר
 יֵצֵא לְצוּד, שְׂמָא יִהְרַגְתּוּ הַחַיּוֹת, וַיִּתְכֵּן שִׁמּוֹת קוֹדֵם אֲבִיו (א"ע, רַשְׁב"ם).

ליג. חֲשַׁבְעָה לִי: מִפְּנֵי הַיּוֹת הַקְּנִיָן עַל דְּבַר שֶׁאֵין בּוֹ מִמֶּשׁ בְּקֶשׁוֹ שִׁישְׁבַּע.
 וַיִּמְכּוֹר אֵת בְּכֻרְתּוֹ: בְּמַחִיר שֶׁפִּסְקוּ בִּינֵיהֶם וְלֹא חֲשַׁשׁ הַכְּתוּב
 לְבִאֲרוֹ (ע', ס.). וַיִּמְכּוֹר אֵת בְּכוּרְתּוֹ לִיַּעֲקֹב: וְהַמַּחִיר הִי'
 שְׁעוֹב יַעֲקֹב אֵת כָּל נַכְסֵי אֲבִיו אֲשֶׁר נִשְׂאָרוֹ, שְׁלֵא נִהְגָּה מֵהֶם בְּחַיּוֹ וְלֹא אַחֲרָי

מותו כמו שכתוב (בראשית ל"ב, י"א) כי במקלי עברתי את הירדן הזה (א"ב).
 ל"ד. ויבן עשו את הבכרה : גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי
 ראויה לאותו המחיר שפסקו, ולכן התבאר שלא התאנה המוכר כי לא היה הממכר
 שזה אצלו כל כך (ט).

פרק כ"ו

א. מלבד הרעב הראשון : מאז ועד עתה לא הי' רעב בארץ כנען בזכותו
 של אברהם ומיד אחרי מות אברהם קרא ה' לרעב (א"ב, ט).

ב"ג. שכן בארץ אשר אמר אליך — גור בארץ הזאת : שכון באותה
 הארץ מארצות כנען אשר אמר אליך לשכון בה, אבל גור בארץ הזאת — בארץ
 כנען — ואל תצא ממנה (על פי הרמב"ן).

ג. והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך : אין צורך
 שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור על השבועה שנשבע לאביו, ונראה, שזה
 המאמר „והקמתי את השבועה“ יחשב שבועה, ולכן תמיד יאמר בתורה „האחץ
 אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב“, כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ;
 ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית,
 ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם, — אף על פי שהשבועה הראשונה
 תספיק (על פי הרמב"ן).

ד. ויתברכו בזרעך : ויתברכון בדיל בנך — ויתברכו בגלל זרעך (ת"א).

ה. ותורתיו : למוד דעת לטובת המתלמד לבדו קרוי תורה (הר"ל).

ז. ויאמר אחתי היא : ועל הבנים לא שאלוהו, כי יאמר — בני אשה

אחדת הם לי (רמב"ן).

ט. ואיך אמרת אחתי היא : ולא היה זה אבימלך שהיה בימי אברהם, כי
 אילו היה הוא לא היה שואלו איך אמרת, כי כבר ידע בענין שרה, אבל מלכי
 ארץ פלשתים היו נקראים אבימלך ברוב, כשם שרוב מלכי מצרים היו נקראים
 פרעה (רד"ק).

י"א. הנגע באיש הזה : לרעה ; ו ב א ש ת ו : או באשתו (שד"ל).

י"ד. עבדה רבה : עבודת שדה וכרמים, כי סתם עבודה — עבודת קרקע

היא (רשב"ם). ע ב ד ה ר ב ה : עבדים ושפחות שיעבדוהו (ר"ט).

ויקנאו אתו פלשתים : היו גם בהם עשירים, אבל לא הגיעו לעשירותו

של יצחק, ועשיר מתקנא בעשיר גדול ממנו, ביחוד אם הוא יהודי (צ"ב).

ט"ו. שתמום פלשתים : באבנים : ו י מ ל א ו ם ע פ ר : עכשו כשקנאו ביצחק (על פי אה"ח).

י"ו. ויחן בנחל גרר : לא רצה לעקר דירתו מארץ פלשתים, כי ה' אמר לו גור בארץ הזאת (על פי אה"ח).

י"ז. ויקרא להן שמות אשר קרא להן אביו : כדי שלא יוכל אדם לערער עליהם (רשב"ט).

י"ט. מים חיים : שהם גובעים תמיד (א"ע על פי ת"א).

כ"ג. ויעל משם באר שבע : כי היה מתירא, והראיה — שאמר לו הקב"ה (פסוק כ"ד) אל תירא (על פי הרשב"ט).

כ"ח. ראו ראינו כי היה ה' עמך : כי קודם חשדנו בך שאתה מתעשר מממון אנשי הארץ (ע). ר א ו ר א י נ ו : — "ו" במקום "ה", וכן (ישעיה י"ט) וראו ראו. (שם ל' י"ט) בכו לא תבכה (ד"ק).

כ"ט. ונשלחך בשלום : אבימלך חושב שהוא עשה חסד עם יצחק בזה שנתן לו לעזוב את ארצו — מבלי לגזול ממנו תחילה את רכושו (ה).

ל. ויעש להם משתה : כדרך הצדיקים להתפייס בנקל ולהמצא למי שמבקש שלום (נצ"ב).

ל"ג. על כן קרא שם העיר באר שבע : ואין זו אותה באר שבע של אברהם, כי שני באר שבע היו, כדכתיב (מלכים א' י"ט ג'), ויבא באר שבע אשר ליהודה (רשב"ט), באר שבע אשר ליהודה ובאר שבע בנחלת בני שמעון הן אחת, כי נחלת בני שמעון היתה בתוך נחלת יהודה (על פי ד"ק).

ל"ה. ותהיינה מרת רוח ליצחק ולרבקה : ולא היו מקבלין אולפן לא מיצחק ולא מן רבקה—ולא היו שומעות בקול יצחק ורבקה (ת"י) ; ו ת ה י י נ ה מ ר ת ר ו ח ל י צ ח ק ו ל ר ב ק ה : נכתב זה להודיענו שלא היו מצויות כל כך בבית יצחק, ועל כן לא גילו על יעקב שבא ליטול הברכות (בה"ט).

פ ר ק כ"ז

א. שלשה מיני ברכות הם : א) ברכות הבורא לברואיו — בהן השפעה לטובה ותוספת טובה ; ב) ברכות הברואים לבורא — הן הודאה והלול ושבח ; ג) ברכות הברואים קצתם לקצתם — הן הכנה למבורך ע"י תפלה ובעשת רחמים מה'. ברכת יצחק היתה, איפוא, הכנת המבורך לקבל את ברכות ה' ואת הבטחותיו לאבדחים — ותפלה לה' על זה. (אסיריגם לא ברך את יצחק מפני שה' כבר גלה

שיצחק יהיה היורש של יעודיו וברכותיו — „ואת בריתי אקים את יצחק“ אבל המבורך הוא רק כלי ואמצעי להעביר את השפע מה' למבורך, ואין בידו להכשיר את המבורך לקבל את הברכות, אם אין לגמרי הכשרה זו בטבע המבורך. רק יעקב ה' מסוגל לקבל את הברכות. רבקה כיוונה איפוא לטבע הדברים — ולרצונו של ה' (אב.).

ותכהין עיניו : מן הזקנה (רשב"ט) כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו (ט).

ב. הנה נא זקנתי : נא כמו עתה (א"ט).

ד. ועשה לי מטעמים : רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובוה תחול

עליו הברכה (ט).

ד. בעבור תברכך נפשי : כי ידע כי צריך הוא לברכתו, כי לא היה איש הגון וטוב, אבל יעקב לא היה צריך לברכה, כי ידע כי ברכת אברהם לו תהיה, ואברהם גם כן לא ברך את יצחק (רד"ק).

ז. ואברככה לפני ה' : אף על פי שיצחק לא אמר אלא בעבור תברכך

נפשי, הזכירה את השם לומר : אני יודעת שתחול הברכה, כי מאת ה' היא (בה"ט).

ח. ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אותך : כיוונה היא גם

להוסיף זכות על זכויותיו במה אשר יכוון לעשות כל אשר יעשה ממצות אמו. (ט).

ש מ ע ב ק ל י : כי גם נביאה אנכי, ואם יש בדברים אלה כגניבת הדעת, הרי ציוותה התורה לשמוע לנביא אמת, אם הוא אומר לעבור על מצוה ממצות התורה ל פ י ש ע ה (אוה"ח).

י"ב. אולי ימשני אבי : אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי, או לשום ידו

על פני בדרך חבה (רמב"ו).

כמתעתע : מהתל בגדול ונכבד קרוי מתעתע, כמו (דברי הימים ב' ל"ו ט"ז)

ומתעתעים בנביאיו (הר"ג).

י"ג. עלי קללתך בני : עלי ועל צווארי, כי היתה בוטחת במה שאמר לה

הקב"ה ורב יעבד צעיר (רשב"ט).

ט"ו. החמדת : מצינו בגדים בלשון נקבה (משלי ו' כ"ז) ובגדיו לא

תשרפנה (ח).

ותלבש את יעקב : הניח יעקב את אמו להלבישו ולא לקח את הבגדים

ללבוש בעצמו, כי כל המעשה הזה ה' לא לרצון יעקב (כ"ק).

ט"ז. ואת עזרות גדיי העזים חלבישה על ידיו : להטעות את אביו,

וכן הטעהו בניו בגדי עזים — מדה כנגד מדה (צ"ה).

י"ט. מ צ י ד י : ממוזני. כעניו „ויקחו האנשים מצידם“ (יהושע ט')

שפרשו — ממוזנם (כ"ק).

בעבור תברכני נפשך : וכי יעקב נושמש היה את אביו על מנת לקבל פרס?

אלא אמר יעקב — אומר לאבי דברים שבינו לבין עשו שאמר לו „בעבור תברכני נפשך“ (ח). ת ב ר כ נ י : ה"נ" דגושה (ח).

כ"ב. וימשהו : לא אמר וימשהו כמו „וימשש לבך“ כי המחפש ממשש כל כלי וכלי ובודק אותו, וכאן היתה רק תפיסה קלה ונגיעת היד בלבד (כ"ד).

כ"ג. ויברכהו : גמר בלבו לברכו (א.א.).

כ"ד. אתה זה בני עשו : נראה, שאתה בני עשו (דשב"ט).

כ"ז. ויברכהו : בפועל ממש. מלת „ויברכהו“ בלי פרוש „במה“ כוללת את הברכות הנפשיות אשר נתן ה' לאברהם. אבל, מפני שהטובות הגשמיות הן נצרכות לקנין ההצלחה האמיתית, או בשביל שהן עוזרות בהשגתה או בשביל שהן מסירות את המונעים והמטרידים אותה — הוסיף עוד יצחק לברכו בטובות הזמניות והגשמיות כאמרו „ויתן לך“... (א.א.).

כ"ח. ויתן לך האלהים : יצחק נתן את ברכותיו בשם אלהים, שהוא נדת הדין לומר שהיו ברכותיו על תנאי, כפי הכנת המתברכים : בהיותם טובים וישרים בלבותם יזכו להן, ואם לא יהיו כן, לא תחולנה עליהם. גם מהצד הזה לא הי' אפשר שתחול ברכת אברהם ויצחק על עשו (א.א.).

כ"ט. ארריך ארור : כל אחד מאורריך, וכן מברכיך ברוך — כל אחד ימברכיך (א"ט).

ל"א. יקם אבי : שהיה מנמנם אחר אכילתו (ח, ט).

ל"ו. הלא אצלת לי ברכה : עכבת ברכה לחלקי ; עכוב מקצת מן הכלל קרוי אצל, כמו (במדבר י"א, כ"ה) — ויאצל מן הרוח אשר עליו, עכב מקצת מן הרוח אשר מופיע תמיד על משה ונתן עליהם, ומזה נקרא כל זכר מובדל מן הכלל בין במקום בין במעשה א צ י ל (הר"ל).

ל"ז. זאת כל אחיו : קרוביו, בני ישמעאל וקטורה (על פי ח).

ל"ט. משמני הארץ... ומטל השמים : כאן הקדים משמני הארץ לטל השמים, ובברכת יעקב הקדים מטל השמים למשמני הארץ (בה"ט).

מ"א. וישטם עשו את יעקב : ונטר עשו דבבו ליעקב — זיטר עשו איבה ליעקב (ח"א). וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אבי יו : ולא על הבכורה שלקח ממנו, כי ידע עשו שהוא בעצמו התרצה למכור אותה (י"ט). יקר בו ימי אביו וארצה את יעקב אחי : אפילו אם על ידי הצער שאגרום לאבי בהריגת אחי אקרב את ימי אבלי אבי — לא ימנע זה ממני להרוג את יעקב אחי (ע"פ ע. ומ"ב).

מ"ב. ותשלח ותקרא ליעקב : לפי שנתחבא יעקב מפחד עשו והלך מחוץ לעיר הוצרכה רבקה לשלוח אל המקום אשר הוא שם כדי לקרוא לו (בחיי על פי בה"ט).

מ"ג. אל לבן אחי חרנת : ולבן היה גבור חיל, ויצילהו מעשו (אב).
 מ"ד. ימים אחדים : שנים מועטות כמו : ימים תהי' גאולתו (ויקרא כ"ה
 כ"ט) (א"ט).

מ"ד-מ"ה. עד אשר תשוב חמת אחיך — עד שוב אף אחיך : עד אשר
 תשוב חמת אחיך על הברכות, עד שוב אף אחיך על הבכורה, ועל כן הזכיר הכתוב
 שתי חימות (על פי צ"ה ואב.).

מ"ה. ושלחתי ולקחתיך משם : אחרי שתשוב החימה הקשה עוד תתעכב עד
 שוב האף הקל מהחימה, וכשאראה שגם אפו שב ממך אשלח ולקחתיך משם (הר"ל).
 למה אשכל גם שניכם יום אחד . כי הקרובים או השופטים ימיתו את
 הרוצח (שד"ל).

פ ר ק כ ז

ה. אם יעקב ועשו : שלטובת שניהם נתכוונה, כדכתיב : למה אשכל גם
 שניכם יום אחד (ח).

ו י צ א

י. ויצא יעקב מבאר שבע : והנה הכתוב לא הזכיר שהלך יעקב לבאר
 שבע, אלא מתוך שהזכיר „ויצא“ אתה לומד שהלך לשם ליטול רשות מהשם
 יתברך אם ילך לחרן כאשר צוו עליו אביו ואמו, ודע כי לולא שרצה ליטול רשות
 מהקב"ה היה ראוי לומר ויצא יעקב מחברון, כי שם גרו אברהם ויצחק ושם
 נטל הברכות (על פי בחי').

י"א. ויפגע במקום... ויקח מאבני המקום... וישכב במקום... לשי
 שעתידים להיות שלשה בתים באותו המקום, והם : הבית אשר בנה שלמה, הבית
 שבנו עולי בבל והבית אשר עתיד להיות — לכן הזכירה התורה כאן שלש פעמים
 שם „מקום“. ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש — רמז לבית הראשון ולחורבנו
 (כי בא השמש). ויקח מאבני המקום — רמז לבית השני שלא תהיינה שם כל
 מתנות ה' בשלמות (מאבני המקום — ולא כל אבני המקום); וישכב במקום
 ההוא — רמז לבית השלישי, כי בו תלני' המנוחה והנחלה האמיתית (אב, צ"ה,
 בחי', מ"כ).

י"א. ויקח מאבני הכוקים : לפי המשט לקח אחת מאבני המקום (רשב"ם זא"ע).

י"ג. אברהם אביך : יעקב היה בנו הרוחני של אברהם (ה).

י"ד. והי' זרעך כעפר הארץ ופרצת : אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ — וזה שיהיו בתכלית השפלות — אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה ; — כי אמנם תשועת ה' העתידה תהיה אחר רוב שפלות ישראל בגלותם אשר כמוהו לא יהי' (ט).

והיה זרעך כעפר הארץ : המשילום לעפר הארץ, כי כשם שעפר הארץ מצמיח פירות להחיות את האנשים במובן החמרי, כך זרעו של יעקב יצמיח פירות רוחניים כדי להחיות את מין האנושי במובן הרוחני (על פי כו"ק).

ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה : ובאברהם הוא אומר : (לעיל, י"ג, י"ד) צפנה ונגבה וקדמה וימה, כי אברהם היה הולך בדרומה של ארץ ישראל, שנאמר : הלוך ונסוע הנגבה, ולכן נאמר צפונה תחילה שבא ממנו, ואחר כך הנגבה שהוא לפניו, אבל יעקב הלך למזרח שנאמר (בראשית כ"ט, א') וילך ארצה בני קדם, לפיכך אמר ראשונה מה שהוא אהריו שבא ממנו, ואחר כך קדמה שהוא לפניו (שד"ל). ונברכו בך... וברוך בך... ויתברכון בך... ובדיל בניך — ונברכו בגללך ובגלל זרעך (ת"א).

י"ז. ויירא : אין זה דומה למה שנאמר לקמן (ל"ב, ח') ויירא יעקב, שהוא יראת הנוק והפורענות, אבל לשון "ויירא" כאן הוא לשון יראת הכבוד והרוממות (כו"ק).

י"ח. ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אתה מצבה : אף על פי שאין עושים מזבח מדבר שנשתמש בו הדיוט, — בכמה מותר (בה"ט על פי זבחים קט"ז ע"ב).

וישם אתה מצבה : ההפרש בין מצבה למזבח : המצבה — אבן אחת, והמזבח — הרבה אבנים ; המצבה תעשה לנסוך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן — לא לעולה ולא לזבח, והמזבח — להעלות עליו עולות ושלמים (רמב"ן).

כ. אם יהיה אלהים עמדי : ה' אמר לי "אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק", אבל אם הוא יהיה גם עמדי, היינו לא רק בשביל אבותי, אלא גם בשבילי, ויהא שמו נקרא עלי כמו על אבותי... (על פי צ"ה).

כ"ב. והאבן הזאת... יהיה בית אלהים : היינו, מקומה יהיה בית אלהים (ח).

כ"ב. עשר אעשרנו : לדעת אחדים מרבתינו זהו שתי עשירות, והיינו חומש, ומכאן למדו : המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (כו"ק).

- א. וישא יעקב רגליו: קשה היה לו להפרד מהמקום הקדוש הזה, אבל הכריח את עצמו כדי לקיים את מצות אביו ואמו (על פי ע.).
- וישא יעקב רגליו: הנה כשילך אדם מדעתו אל מקום מכוון אליו יצדק עליו שהוא נושא את רגליו, אבל כאשר יסע מאיזה מקום מפני שאין שם מנוח לכף הגליו יצדק עליו שרגליו נושאות אותו (ט).
- ב. והאבן גדולה על פי הבאר: והאבן על פי הבאר היתה גדולה (יש"ר). והאבן גדולה על פי הבאר: בני ארם לא ויתרו זה לזה אף במשהו ולא האמינו זה לזה; הן אחד יוכל לקחת מים יותר מאשר השני! בשביל זה היתה אבן גדולה על פי הבאר, כדי שאף אחד לא יוכל להגיע למים בלי האחרים (ה).
- ג. וגללו: רועי העדרים (א"ע).
- ד. אחי: למד לשוננו לדבר בלשון אהבה ורעות על כן קרא לרועים שלא הכירם מעולם בשם: אחי (נצ"ב).
- ה. הידעתם את לבן בן נחור: הי' ידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו (רד"ק ורמב"ן).
- ז. הן עוד היום גדול: הצדיק ימאס את העול גם כן אל אחרים (ט).
- ח. לא נוכל: נערים היו הרועים אבל יעקב איש גבור היה — וגלל (דיב"ש).
- י. בת לבן אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו — וישק את צאן לבן אחי אמו: הזכיר הכתוב כמה פעמים "אחי אמו" להודיע, כי כל מה שהשתדל יעקב בצאן לבן להשקותם ומה שהיה חומל על רחל לא עשה לכבוד לבן (וגם לא מפני שהתעוררה אצלו אהבה לרחל) אלא רק לכבוד אמו (כו"ק על פי ר"ח).
- י"ז. ועיני לאה רכות: נאות (רשב"ם על פי ת"א). מפני רכותן היתה השמש יכולה להזיק להן, ובשביל זה לא היתה רועה את צאן אבי' (ע"פ הרמב"ן).
- כ. ויהיו בעיניו כימים אחרים: לאחר שהשלימם היו בעיניו קצרים מדוב אהבה אליה (בה"ט).
- כ"א. הבח את אשתי: ממה שהוצרך יעקב לשאול את אשתו נראה שהיה לבן מתרשל בדבר, ואף שעברו כבר שבע השנים לא הקדים להביא אליו את אשתו, אלא עשה כאלו שכח התנאי שביניהם עד שיעקב הוכרח להזכירו (יש"ר).
- כי מלאו ימי: ארי שלימו ימי פולחני — כי נגמרו ימי עבודתי (ת"א).
- כ"ב. ויתן לו את רחל בתו לו לאשה: נראה שרחל ולאה היו משתי נשים, וגוי אין בניו מתיחסים אחריו כי אם אחרי האם, ולכך נשאן יעקב (ב"ש).
- בפרהסייה: (על פי צ"ח).
- ויתן לו את רחל בתו לו לאשה: פעמים, לר, כי את רחל הוא נתן לו

ל'א. כִּי שְׁנוּאָה לֹאֵה : לֹא שְׁנוּאָה מִמֶּשׁ, אֲלֵא פְתוּת אֲהוּבָה מֵאֲשֶׁר רָחַל (על פי צ"ה ומ"ב).

פ ר ק ל

ב. וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב בְּרַחֵל : מִפְּנֵי שְׁנֵי דְבָרִים כַּעַס יַעֲקֹב עַל רַחֵל : א) עַל שֶׁהָיָא פְתוּתָהּ בְּבִקְשָׁה אֲלֵיו וְלֹא אֵל ה' (רָאָה ת"א) ; ב) עַל שֶׁהָיָא אֲמָרָה וְאֵם אִין מִתָּה אֲנִכִּי — כִּי שְׁנֵי תַפְקִידִים לֵאשָׁה — לְהַבְיִן. לְהַשְׁכִּיל וּלְעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים כְּמוֹ הָאִישׁ. — וְלִהְיוֹת לְיָלִידִים וְלִהְיוֹת לָהֶם אֵם, וְמִי שֶׁנִּמְנָע מִמֶּנּוּ לְמַלֵּא אֶת הַתַּפְקִיד הַשְּׁנִי חַיִּיב עֲדִיין לְמַלֵּא אֶת הַתַּפְקִיד הָרִאשׁוֹן — וְעִיקַר תּוֹלְדוּתֵיהֶם שֶׁל צְדִיקִים הֵם מַעֲשִׂים טוֹבִים (על פי ע.). הֵת חֵת אֵלֵה יִם אֲנִכִּי : הָאֵם מִמֶּנִּי צָרִיכָה אֶת לְבַקֵּשׁ, הָרִי עֲלֶיךָ לְבַקֵּשׁ מֵה' (על פי ת"א).

ה. וְתִלְדַּ לְיַעֲקֹב בֶּן : הַזְכִּיר בְּכָל הַשְּׁפָחוֹת לְ"יַעֲקֹב" לְהַגִּיד כִּי הוּא חֶפֶץ וּמוֹדָה בָּהֶם וְאֵינְנוּ נִקְרָא לוֹ בֶּן הָאֵמָה, רַק בֶּן לְיַעֲקֹב כִּבְנֵי הַגְּבִירוֹת הַמְתִּיחִים אֲלָיו, וְאָמַר בְּלֵאָה בֶּן חֲמִישִׁי וּבֶן שְׁשִׁי לְיַעֲקֹב בְּעֶבֶר רַבּוּי הַבְּנִים לֹמַר כִּי בְּכֹלֶם יִחְפּוּץ וְאֵת כֹּלֶם יִקְרַב, וְלֹא הַזְכִּיר בְּרֵאשׁוֹנִים כֶּן (רמב"ו).

ו. דַּנְּנִי אֱלֹהִים : רֵאתָה רַחֵל אֲמַנּוּ בְּלִבָּהּ, כִּי מִפְּנֵי חֲטָאָה נִמְנָעָה מִלְּדֹת. כִּי הָיָא יָדְעָה שְׁלֹאָה הִיתָה שְׁנוּאָה בְּעִינֵי אִישָׁהּ, וְלֹא הִשְׁתַּדְּלָה לְקַרְבָּהּ אֲלֵיהָ, כְּמוֹ שֶׁהָיָא רְאוּי לְעֲשׂוֹת לֵאשָׁה כְּמוֹהָ (כ"ק על פי ע.).

וַיִּתֵּן לִי בֶּן : וְהִנֵּה הִסְכִּימוּ הַגְּבִירוֹת בְּדַבְרֵיהֶן אֵלֶּה שְׁתַּהֲיִיגָה הַשְּׁפָחוֹת מִשׁוֹחַרְרוֹת, וְזֶה בְּאֲמָרָן שֶׁהָיוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת לְהֶן לְבָנִים וְלֹא לְעַבְדִּים ; לְפִיכֶךָ לֹא שְׁעַבְדוּ בְּהֶן כְּמוֹ שֶׁשְׁעַבְדָּה שְׂרָה אֶת הַגֵּר בְּהַסְכַּמַּת אִישָׁה כְּאָמְרוּ : הִנֵּה שְׁפָחַתְךָ בִּידֶךָ, וּבִכֶּן הָיוּ כֹלֶם בְּנֵי יַעֲקֹב לִירְשׁוֹ ; וְהַפֶּךָ זֶה הָיָה בִּישְׁמַעְאֵל כְּאָמְרוּ : כִּי בִּיצְחָק יִקְרָא לְךָ זֶרַע" (ט).

י"ד. דוֹרָאִים : מִיֵּן עֵשָׂב טוֹבֵי־הָרִיחַ וְטוֹב אֵל הַתּוֹלָדָה (ט).

כ. הַפְּעַם יוֹבְלָנִי אִישִׁי : מְרֹבב הַבְּנִים לֹא יִסְפִּיק לִי אֲהֵלִי וְצָרִיךְ לֵאסְפְּנִי עִמּוֹ בְּאֵהְלוֹ (בַּה"ט). כִּי יִלְדֹתִי לוֹ שֶׁשֶׁה בְּנֵי יִם : רַק בְּכֶן הַשְּׁלִישִׁי ("כִּי יִלְדֹתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בְּנִים") וְכֹאֵן בְּכֶן הַשְּׁשִׁי מִסְכַּמַּת לֹאֵה אֶת מִסְפַּר הַבְּנִים. כִּי כֹל שְׁלֹשָׁה בְּנִים הֵם דָּגַל מִיּוֹחַד (על פי ע.).

כ"ו. אֲשֶׁר עֲבַדְתִּי אֶתְךָ בְּהֶן : שָׁב אֵל "נְשִׁי" (א"ע). אֲו גַם אֵל יִלְדִי, וְהַכּוֹנֵה הָיָא, מֵאַחַר שְׁעַבַּדְתִּיךָ בְּהֶן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָרִי הֶן שְׁלִי, וְאוֹכֵל לְהוֹלִיכֶן עִמִּי לְאִיזוּהַ מְקוֹם שְׂאֲרָצָה (רמב"ו).

כ"ט. אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ : אִין פֶּה צוֹרֵךְ בְּנַחוּשׁ, — אֲתָה יָדַעְתָּ שְׁעַבְדֹתִי גְרָמָה לְךָ אֶת הָעוֹשֶׁר (ה). על פי ט).

ל"א. לא תתן לי מאומה: ממך אינני רוצה לקבל מאומה — ה' ישלם לי את שכרי, ואתה צריך רק לתת את האפשרות שתחול ברכת ה' במעשי ידי (על פי ע.).

ל"ב. הפר משם כל שה: הקטנים, ולא הגדולים, למען יולידו קצתם בדומה ויפלו לחלקי (ט.).

ל"ג. ביום מחר: בכל זמן שתרצה (שד"ך).

ל"ד. ויפר ביום ההוא את התישים: קטנים וגדולים (ט.).

ל"ו. ויקח לו יעקב מקל לבנה: לבן שנה את התנאי שהתנה אתו יעקב, ויקח לא רק את "כל שה נקוד", כי אם גם את התישים העקודים והטלאים. באופן כזה מנע בעד הולדם של נקודים וטלאים. בדרך טבעית, מה שהי' בנגוד לתנאי שבינו לבין יעקב. והואיל "ואין סומכין על הנס" מכרח היה יעקב להשתמש באמצעי טבעי אחר, ולו גם חלש יותר (ה. על פי אב.).

ל"ח. ויחמנה: חציו לשון זכר וחציו לשון נקבה (ב"ש והרשב"ם).

ל"ט. ויחמו הצאן: לא חש לומר על רבים לשון זכר, כמו (שופטים כ"א, כ"א) אם יצאו בנות שילו (ח.).

מ"ג. ויפרץ האיש: פרץ גבול והצלחה הרגילה במלאכת מרעה הצאן (ט). ושפחות ועבדים: הקדים פה שפחות מפני שהן מסוגלות יותר מעבדים לטפל בחליבת הצאן ובגיוזה (נצ"ב).

פ ר ק ל א

א. וישמע את דברי בני לבן: ורק אח"כ הוא ראה את פני לבן והנה איננו אתו כתמול שלשום. כמו שלבן לא כבד את אביו וקפץ לענות לפניו (ויען לבן ובתואל") כך כנראה לא כבדו בניו אותו בדברו ביעקב לפני שאביהם שנה את יחסו אליו (ה).

ה. ויאמר להן: לא הגיד להן מה ששמע מבני לבן, כי לא רצה לשלוח מדנים בין אחים (יש"ר). כ י א י נ נ ו א ל י כ ת מ ל ש ל ש ם : כחושב שיש בידי משלי; ואלהי אביה עמדי; וה' יתברך נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה (ט).

ט. את מקנח אביכם: ב"מ" (ח.).

י"ד. ותען רחל ולאח: חז"ל אומרים שרחל חטאה בזה שענתה לפני לאה, אחותה הבכירה, ובשל חטאה זה קדם מותה למות לאה (ה).

י"ז. ויקם יעקב: מפני שהדבר הי' קשה לו בצורך להתגבר כמו לעיל כ"ג ג' ולהלן מ"ו הי' (נצ"ב).

ב. ויגנב יעקב את לב לבן: שלא הראה לו שהרגיש כלל כמה שקבל עליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשום; הארמי: וזה עשה, מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה, באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר מה מזה היה סופר כל צעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט (ט).

על בלי הגיד לו כי בורח הוא: עד שגם לבו של לבן לא הגיד לו שיעקב בורח (על פי אב.). ויגנב יעקב את לב לבן: התורה קראה גנבה על בלי הגיד ללבן כי בורח הוא, כי ראוי היה לו ליעקב שיגיד ללבן הליכתו והיה לו להשען על אלקיו (צ"ה, מ"ב).

כ"א. ויברח: מלת הבריחה מראה על סור האדם מאיזה מקום באין רודף, אלא מדאגת היוק עתיד בלבד; אבל סור האדם מן המקום מפני היוק זהו או מפני רודף יקרא ניסה (ט). ויעבר את הנהר: הוא פרת (רד"ק על פי ת"א). כ"ז. ותגנב אתי: שגנבו כלו, ולא לבו לבד, ובוזה רמוז על גניבת בנותיו ונכדיו שהם עצמו ובשרו (על פי צ"ה).

כ"ח. עתה הסכלת עשו: אעפ"י שכל מעשיך הם מחוכמים אבל עתה... (נצ"ב).

כ"ט. לעשות עמכם רעה: אמר "עמכם" בלשון רבים, כי הרשע הזה הבושת לא כסתה פניו להתהלל ברשעתו לאמר: לולי הוזהר מה, לא על יעקב לבדו היה מתאכזר כי גם על בנותיו עם יוצאי חלציו (כ"ט).

ל"ב. לא יחיה: כי חשב שגנב אותם אחד מעבדיו לעבדם ולחזור לסורו, ובוזה היה חייב מיתה (כ"ק על פי ע. ט).

ל"ו. ויחר ליעקב: לפי שלא האמין לו ומשש את כל כליו. ואעפ"י שיעקב אמר לו: "הכר נא" — הי' לבן צריך למנוע עצמו מזה מדרך המוסר (רד"ק).

ל"ז. שים כה נגד אחי ואחייך: סדר טענותיך ודבריך עמי נגד אחי ואחייך, ואחי יעקב הם הרועים ושאר האנשים שהיו עמו (רד"ק).

מ"ג. הבנות בנתי: מאחר שראה לבן שאין לו טענה כנגד יעקב התחיל לרצותו ואמר לו: וכי אתה סבור שלרעה באתי אחרית? והלא הבנות בנותי והבנים בני — וכי אעשה רעה לעצמי ולבשרי? לא באתי רק לכרות ברית שלום — לכה זנכרתה ברית (ב"ש).

חבנות בנתי: ומה זה יראת פן אגוזל אותן מעמך, וכי גזילה היא אם אקח מה שהוא שלי; והצאן צאני: ומה אתה מתרעם בהחליפי את משכורתך? הלא כל הצאן שתחת ידיך הם שלי, ורק בתחבולות מרמה השגתם, ולא מן הדין; והחלפת התנאים ביני לבינך שנה שנה אין זו החלפת משכורת שנתחייבתי בה, רק החלפת מתנה אשר מטוב לבב נתתי לך; וכל אשר נתתה רואה ליהוה: ובאמת — חפוש כליך למצא בתוכם מה

נ'אינו שלך היה ללא צורך, כי הכל שלי, ולא היה לך גם לדאוג פן אשלתך ריקם, כי אם הייתי עושה זאת, לא היה בזה עול מצדי, כי כביאתך כן יציאתך, בידיים ריקניות באת אלי ובידיים ריקניות היית יוצא ממני; ואמר: לבנותי מה אעשה לא לה היום או לבניהן אשר ילדו: כאדם שיש לו סינא בלבו על בנותיו על שמרדו בו ושמעו לקול יעקב לברוח עמו בהתבא, וכמצטער על שהזרה מה' לבלי עשות להם רע, והוסיף את המלה "לאלה" בבזו ושנאה, וכן הוסיף "אשר ילדו" כאילו הם בנים זרים לו, ובאמרו "היום" גלה, כי רק היום לא יוכל לעשות להם רעה, אבל למחרתו — עברתו שמורה להם, וככתוב בספר הישר, הוא עוזר את עשו לצאת נגדם למלחמה (על פי כו"ק).

מ"ד. ועתה לכה נכרתה ברית: אחרי שהרשע הזה העז להצדיק את עצמו בכל תועבותיו אשר עשה, הוא הציג את עצמו כרודף שלום ודואג לבנותיו (על פי כו"ק).

נ"א. אשר יריתי: אף על פי שיעקב הקים את המצבה, והוא אמר לעשות הגל — כיון שלבן אמר ליעקב (פסוק מ"ד) לכה נכרתה ברית, ויעקב עשה לפי דבריו, הרי כאילו לבן ירה אבני המצבה והגל (רד"ק).

נ"ב. אלהי אביהם: דברי משה — כל אחד גשבע באלקי אביו (שד"ק).

נ"ד. לאחיו: של לבן (שד"ק).

פ ר ס ל ב

א. וינשק לבניו: לבני בנותיו (בה"ט).
 ויברך אתהם: כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוש קלה בעיניך, אמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראויה שתתול (ט).

ו י ש ח

ד. ארצה שעיר: ששמע ששם היה, אבל לא היה שוכן שם עם ביתו, כי ארץ כנען היה ביתו עדיין, כמו שכתוב (ל"ו ו"ח) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו... וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו... וישב עשו בהר שעיר (רד"ק).

שדה אדום: כמו ארץ אדום, כגון: השבה משדה מואב (רות א') (ב"ש, רד"ק).

ג. לאדני לעשו : בפרשה זו תמצא שמונה פעמים שקרא יעקב לעשו אדוני, וכנגדן מלכו שמונה מלכים באדום, לפני מלך ישראל (ח). עם לכן גרתי : קשה להיות גר בכל ארץ נכריה, אבל שבעתים קשה להיות גר אצל לבן ! (ה).

ח. ויירא יעקב מאד : נפל פחד בלבבו. וי צ ר לו : היה צר לו על זה שנפל פחד בלבבו (נצי"ב). וי צ ר לו : כי לא ידע מה לעשות ; שאם היה יודע ברור שכוונותיו לרעה, היה מבקש לעצמו צד הצלה : לברוח — או ללכת לערי המבצר מפניו, אבל עכשיו, שמא אינו בא אלא לכבודו, ואם יברח, יראה לו דרך שנאה. לפיכך היה מיצר, שלא היה יודע מה לעשות : לברוח או לעמוד (ב"ש).

ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות : מחנה אחד כלל את נשיו ובניו וקצת אנשי מלחמה, והמחנה השני — ההולך ראשונה — כלל את המקנה והרועים וקצת אנשי מלחמה. (ע). ועל שני המחנות האלו הוא אומר (פסוק י"א) ועתה הייתי לשני מחנות (על פי ע). י"א. קמנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך : החסדים והאמת שעשית את עבדך גרמו לכך שערכי יוקטן משהיה : כי ב מ ק ל י ע ב ר ת י א ת ה י ר ד ן ה ז ה : או הייתי עני וחסר כל — ובטחתי בה' ועברתי את הירדן בשמחה. (וישא יעקב את רגליו). ו ע ת ה ה י י ת י ל ש נ י מ ח נ ו ת : ועכשו יש פחד בלבי, והוצרכתי לבקש תחבולה כדי להנצל מאחי, ולכן חציתי את עמי לשני מחנות ; ואין כוונתו להגיד בזה את רוב עשרו, כי לא לרבוים חלקם לשנים, אלא לצורך המלחמה, ואף אם היה מחנהו קטן היה חולקו לשנים (על פי י"ד).

י"ב. והכני את על בנים : והכה אותי והכה גם את בנים (ע"פ א"ע). ו ה כ נ י א ם ע ל ב נ י ם : לא היה ירא שמא יהרג, שהרי הבטיחו הקב"ה „ושמרתיד בכל אשר תלך“, אלא ירא פן יהרוג עשו את נשיו ואת בניו (ח). ובזה יכה גם אותו והו „והכני“ (על פי ט). ו ה כ נ י א ם ע ל ב נ י ם : והכני מכת את בנים, מכה אכזרית, כמו (הרשע י', י"ד) את על בנים רוטשה, וכן (דברים י"ט, ו') והכהו נפש — מכת נפש (ש"ד).

י"ד. מן הבא בידו : ממה שהוא ברשותו ולא ממה שאינו ברשותו — הוא שלח לו רק בהמות, ולא עבדים ושפחות, כי את אלה אין לו רשות להוציאם מביתו, אשר בו התרגלו להיות בכלל עובדי ה', ולהכניסם לבית עובד אלילים (כו"ק).

י"ה. כי יפגשך עשו אחי ושאלך : אם ישאלך, אז תאמרו לו, אבל אם לא ישאלך, תלכו לדרככם ולא תתנו לו מאומה (בה"ט בשם הרא"ש).

י"ט. ואמרת לעבדך יעקב: צוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו, פן יחשוב עשו שידע יעקב שהוא הולך לקראתו ושלה לו דורון מהמת יראה, אבל יראה השליח את עצמו כמו שליח לשעיר וכבלתי מכיר את עשו (ט).

כ. גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים: כי חמש היו שם, ה' עדרים: עזים ותישים, רחלים ואילים, גמלים ובניהם, פרות ופרים, אתונות ועירים (א"ט).

במצאכם אתו: אם ישאל אתכם (שד"ל).

כ"ג. ויעבר את מעבר יבק: לראות אם יוכל לעבור המים ברגליו וכאשר ראה כי כן, (כ"ד) ויקחם ויעבירם את הנחל (בד"י).

מעבר יבק: גבול בני עמון מצד צפון ונקרא היום ואדי זרקא (שד"ל).

כ"ו. ותקע כף ירך יעקב: אף על פי שהבטיחו הקב"ה ושמרתך בכל אשר תלך, הזיקו המלאך לפי שנתירא מעשו (ח).

כ"ח. מזה שמך: לפתיחת הדברים, כמו (בראשית ג' ט), איכה, כי יודע היה המלאך מה שמו כיון ששולח אליו (יש"ר).

ל. למה זה תשאל לשמי: שאני מנוצה, ודרך העולם המנצח מפרסם את שמו, אבל המנוצה מעלימו מפני שהוא מתביש (ח"ב).

ל"א. כי ראיתי אלהים: ארי חזיתי מלאכא דה' — כי ראיתי מלאך אלהים (ת"א).

פ ר ק ל ג

ב. זאת לאה וילדיה אחרונים: אין פירושו אחרונים ממש, רק קראם אחרונים כנגד הראשונים (יש"ר).

ג. וישתחו ארצה שבע פעמים: בהתפללו לפני ה', כי לא כתוב שהשתחוה לפני עשו (על פי זהר ובעקבות ת"י).

ד. ויבכו: דמעותיו של עשו מראות, שיש גם בו דבר מה מנשמתו של אברהם, והרגש האנושי יכול להתעורר גם בלבו — ולו רק לעתים רחוקות (ה). ויבכו: שניהם בכו, בא ללמד שגם בלב יעקב נתעוררה בשעה זו אהבה לעשו; וכן לדורות: בשעה שבני עשו מתעוררים ברוח טהרה להכיר את בני ישראל ומעלתם — גם אנחנו מתעוררים להכיר את עשו כי אחינו הוא, כמו שהי' רבי אהוב אמתי לאנטונינוס (נצ"ב).

ג. מי אלה לך: שאל על הנשים ועל הילדים וענה יעקב: ה י ל ד י ם

אשר חנן אל הים את עבדך : וממילא הבין עשו שהן אמות הילדים, ולכן הן גשיו (על פי הרמב"ם):

ז. ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו : שמואל הנביא אמר על שבט בנימין : "כי ראש שבטי ישראל אתה (ט"ו, י"ז) והיה יחוס בנימין שלא השתחוה לעשו, (שאוּל, המלך הראשון לבני ישראל, ה' משבט בנימין). וידוע באגדה שמרדכי התפאר לפני המן שהוא מורע בנימין אשר לא השתחוה לעשו (נצי"ב על פי מ"ב). קדש הקדשים היה בחלקו של בנימין (על פי ע.).

י"א. כי חנני אלהים : ולא תמצא בעשו שיזכיר את השם יתברך כלל (בח"י).

י"ג. ומתו כל הצאן : דרך חמלה, שהיה לו לומר ומתו כולם, אבל לא יאמר כן על הילדים (רמב"ם).

י"ד. לרגל המלאכה : המקנה נקרא כן, כמו (שמואל א' ט"ו ט') וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו (שד"ל על פי רד"ק).

י"ז. פכת : סכות היא בעבר הירדן מזרחה במלכות סיוון, הוא המקום הנזכר ביהושע י"ג כ"ז ובשופטים ח' ה', ויש סכות אחר אצל מצרים, ככתוב במסע הראשון ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה (שמות י"ב ל"ז) (שד"ל על פי הרמב"ם) זמפני שהוא קרוב לשעיר, פחד עוד יעקב מעשו, ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו, ולכן כתוב (י"ח) ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען (על פי הרמב"ם).

י"ט. ויקן את חלקת השדה : חלק בשדה, והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק לעולם הבא (א"ע).

י"ט"ב. ויקן... ויצב : לא רצה להציב מצבה ברשות שאינה שלו (כ"ק). כ. ויקרא לו אל אלהי ישראל : ה' קרא שם ליעקב, היינו באה לו נבואה מהשם יתברך (כ"ק על פי הרלב"ג) ; שם נקרא שמו של ה' גם על יעקב, כמו שנקרא קודם על אברהם ועל יצחק — אלהי אברהם ואלהי יצחק (ע"פ צ"ה).

פ ר ק ל ד

י"ז. ולקחנו את בתנו והלכנו : הם היו מדברים בעבור אביהם (א"ע) אז יהיה בתנו כמו אחותנו, וכן מצינו ביורם בן יהושפט (מלכים ב' ח', י"ח) כי בת אחאב היתה לו לאשה, ואחאב לא היתה לו בת, ופרושו אחות אחאב כי בפסוק כ"ז (שם) קרא אותה בת עמרי (בח"י).

כ"ג. מקנחם וקנינם וכל בהמתם : הבהמות אשר בעדרים בשדה הם

יקראו מקנה, ובהמות יחידות בבית אין שמן מקנה ויכנסו בכלל „כל בהמתם“ (ע) פ' הרמב"ן). הלא לנו הם : והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו (א"ע). כ"ה. בהיותם כאבים : שכאב להם ויתחרטו על המילה (מ"ב). כי יראו מאחיהם הכנענים פן יבואו עליהם למלחמה על אשר עזבו דתם, החליטו כי אחרי שיתרפאו יהרגו את בני יעקב, וזה נודע לבני יעקב מפני דינה אשר שמעה על כך, ולכן עשו שמעון ולוי מה שעשו. כי הבא להרגך השכם והרגו (כ"ג ע"ג פ' ספר הישר).

ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי : שמעון היה או בן י"ג שנה וארבע חדשים, (בז"י). ויבאו על העיר בטח : ועלו על קרתא דהתא יתבא לרחצן — ויבואו על העיר שישבה בטח (ת"א).

כ"ז. בני יעקב : שאר בני יעקב (ש"ד"ל על פי ת"י).

העיר אשר טמאו : כי לולא הי' דבר כזה בלתי נמאס אצלם, לא הי' שכנ עושה כן (ט).

פ ר ק ל ה

א. ושב שם ועשה שם מזבח : יתכן שצוהו לשבת שם תחילה להטהר מטומאת עבודת אלילים או מן החללים שהרגו — ואחר כך יעשה המזבח (על פי הרמב"ן).

ושב שם ועשה שם מזבח : לכוון דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם ז"ל : חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום (ט).

ג. הענה אתי : דקביל צלותי — שקבל את תפלתי (ת"א).

ד. באזניהם : באזני אלהי הנכר (ב"ש).

ו. לווה אשר בארץ כנען : כי יש לזו אחרת במקום אחר בארץ החתים. ראה שופטים א', כ"ו (ח).

י. לא יקרא שמך עוד יעקב : לבדו, כי אם גם ישראל (א"ע).

כי אם ישראל : יעקב שני שמות היו לו, ולכן נקרא על שניהם. אבל אברהם היה לו רק שם אחד שתוקן, ולכן נקרא משם ואילך רק אברהם (ב"ש). י"א. פרה ורבה : זוהי ברכה, כמו בראשית א', כ"ב (א"ע).

י"ב. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננח : כאשר נחתיה להם בשבועה כך אתננה לך בשבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (על פי הרמב"ן) והענין לא נתינה ממש, אלא שתהיה הארץ שלו במתנה באופן שאם ירצה לכבשה איננה גזל בידו, אבל

ו ל ז ר ע ד א ח ר י ד א ת ן א ת ה א ר ק : היא נתינה ממש. כי הם יכבשוה (יש"ד).

י"ג. במקום אשר דבר אתו: (וכן גם בפסוקים י"ד, ט"ו) לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר. (רשב"ס).

י"ד. ויפך עליה נפך: מים או יין (א"ע).

ט"ו. ויקרא יעקב: בתחלה קרא אל בית אל למקום המזבח אשר בנה, ועכשו קרא בית אל לכל המקום אשר דבר אתו שם עכשו (שד"ל).

ט"ז. ותקש בלדתה: ה' לה קושי וצער גדול מהלידה עד שמתה ממנה (רד"ק).

י"ז. אל תראי: שיהיה הילד נקבה, מפני שחבלי נקבה מרובים משל זכר. כי גם זה לך בן: אף על פי שחבליו מרובים — גם הוא זכר (ס).

י"ח. בנימין: בן ימים, היינו בן זקונים (על פי הרשב"ס). בנימין חביב כמו הימין (רד"ק).

בנימין: מכל בני יעקב נולד רק בנימין בארץ הקדושה (א.ב.).

כ. על קברתה: היינו על קברה (על פי א"ע).

כ"ו. אשר ילד לו בפרץ ארם: עשתי עשר נולדו שם, כי בנימין נולד בארץ כנען, והכתוב כתב על הרוב (א"ע).

פ ר ק ל ו

א. ואלה תלדות עשו הוא אדום: זכרה התורה התולדות ההם להודיע מי הם שנכללו במצוה אשר צוה ה': "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (דברים, כ"ג ח). רק על עמלק עם היותו בכלל "לא תתעב אדומי" להיותו בן אליפז, ה' צוה למחות את שמו, מפני שבא להרע לישראל בלי סבה (א.ב.). ומפני שהוא בן הפלגש אינו בכלל בני עשו (רמב"ן).

ג. ואת בשמת בת ישמעאל: לא נזכרה יהודית בת בארי כלל, לפי שמתה בלי בנים (יש"ד).

ו. וילך אל ארץ: ואז לארעא אוחרי — וילך אל ארץ אחרת (ת"א).

ז. ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם: טעמו — עיר מגוריהם, היא חברון, אשר גר שם אברהם ויצחק, כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים, אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו (רמב"ן).

י"ב. אלה בני עדה: נכתב על עמלק שהוא מבני עדה, בעבור שהוא בן שפחת בנה (על פי א"ע). אלה בני עדה: על הרוב, כי עמלק איננו

בנה. וכן (ל"ה, כ"ו) אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם אינו על בנימין (רחב"ו).

ל"א. ואלה המלכים...: מלכותם לא היתה משתלשלת מאב לבן, כי הם היו ממליכים אנשים מפה ומשם כפי מה שירצו (א.ב.). לפני מלך מלך לבני ישראל — על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורן מלך (א"ע). ל"ט. בת מי זהב: בת מצרף דהבא — בת צורף זהב (ת"א).

וישב

פרק ל"ז

ב. והוא נער: יוסף היה מתנהג במדת ענוה לשרת את בני בלהה ובני זלפה, כל שכן שלא התגאה על אחיו בני לאה (כ"ק).

והוא נער: משרת (כמו שמות ל"ג, י"א) ומשרתו יהושע בן נון נער; את בני בלהה ואת בני זלפה: היה משרת עמם (את שאר אחיו), ולא אותם (שד"ג).

ויבא יוסף: מביא דבה אומר אמת ומוציא דבה אומר שקר (ומוציא דבה הוא כסיל) וכן במרגלים ויוציאו את דבת הארץ (מ"ב ע"פ הרמב"ו).

אל אביהם: לא התנהג יוסף ככל מוציאי דבה, שכונתם לביש את מי שנאמר עליו ולהבאיש ריחו בעיני זרים, אבל הוא הביא את הדבה רק אל אביהם, אשר יחפש בדרכיהם וידריכם בדרך הישרה כאב אל בנים (כ"ק על פי א.ב.).

ג. כי בן זקנים הוא לו: כי אחרון הי' ל"א בנים, אבל בנימין נולד זמן רב אחרי כן ועד שגולד בנימין הי' לו יוסף בן זקונים והתחיל לאוהבו (רשב"ם).

ד. ולא יכלו: יש נמנע מסבת חסרון היכולת והכח, כמו: «ולא יכול יוסף להתאפק» (בראשית, מ"ה, א'). ויש נמנע מסבת המוסר והמצוה, כמו: «לא יוכלון המצרים לאכול את העברים» (בראשית, מ"ג, ל"ב) וכאן יש לפרשו באחד משני האופנים האלה: בגודל שנאתם לו הי' להם בלתי אפשרי לדבר אתו דברי שלום, או מסבת המוסר לא היו רוצים לדבר אתו אחת בפה ואחת בלב (כ"ק).

ולא יכלו דברו לשלום: לא סבלו את דבורו גם כשהיה מדבר אתם דברי שלום (על פי שד"ג).

ו. והנה... והנה... והנה...: תמצא שלש פעמים «הנה» כנגד שלש